

Берченко Григорій Валерійович

Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого,
аспірант кафедри конституційного права України

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПАТРІОТИЗМ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Ще Гегель стверджував, що громадянське суспільство є лише першою сходинкою до соціальної інтеграції, яка остаточно завершується формуванням нації-держави. Довготривалий процес створення держави і будівництва нації у Західній Європі характеризувався винятково поступовою інтеграцією етнічної різноманітності в єдину національну ідентичність. З часів Французької революції нація розглядається як джерело державного суверенітету, отже, кожна нація має право на політичне самовизначення. Таким чином, з часу Французької революції значення слова «нація» з дополітичної ве-

личини перетворилося на визначальний знак політичної ідентичності громадян демократичного суспільства (Ю. Габермас).

Проте таке пояснення характерне для класичних державні нації Півночі та Заходу Європи, які утворились усередині існуючих територіальних держав. Останні являли собою елемент європейської державної системи, яка набула завершеного вигляду ще при укладенні Вестфальського миру 1648 року. Натомість «спізнені» нації, передовсім Італія та Німеччина, пройшли інший шлях розвитку, що є типовим і для утворення національних держав Центральної та Східної Європи. Тут процес створення національної держави йшов шляхом національної самосвідомості, яка передувала йому та міцнішала у пропагандистський спосіб. Очевидна і відмінність цих двох шляхів: від держави до нації та від нації до держави.

Ентоні Д. Сміт проводить досить умовну межу між західним типом нації (громадянська модель нації — з історичною територією і демократичним конституційним устроєм як основним елементом) і незахідним, нацією як етнічною концепцією у сенсі, спільноти походження.

У Східній і Центрально-східній Європі етнічна держава з'явилася (після першої світової війни) раніше від самої нації. В Східній Європі концепція нації виникла до утворення належних національних установ. Цьому сприяв «дворянський» характер політичних еліт, які впродовж історії ідентифікували національну незалежність не з чим іншим, як із своїми власними і корпоративними інтересами. На думку А. Селігмана етнічна концепція нації, що залишилась домінуючою у Східній Європі в двадцятому столітті, якраз і є однією з причин проблем громадянського суспільства на теренах в тому числі і України.

Центрально-східній Європі притаманне тривале існування сильних етнічних і групових спільностей, що постійно перешкоджали самій появі тих юридичних, економічних та моральних індивідуальних ідентичностей, на основі яких мислиться громадянське суспільство. Це в свою чергу впливає на те, що виникнення добровільних асоціацій, політичних партій, груп інтересів і корпоративних груп, які є невід'ємним компонентом громадянського суспільства, в Східній Європі суттєво відрізняються від аналогічних інститутів на Заході. На Заході добровільні асоціації громадянського суспільства організовані для досягнення й реалізації інтересів на інституційному рівні. Вони не стверджують альтернативне моральне бачення на противагу моральному баченню суспільства в цілому. Вони також не підривають найголовнішого визначенням членства і участі у колективному житті й не загрожують йому.

В Центрально-східній Європі навпаки корпоративні (національні або інші) групи репрезентують не лише різні інтереси, але часто-густо й різні «метафізичні всесвіти». Така ситуація має розглядатися скоріше як криза громадянського суспільства, а не як його реалізація. Такі типи груп загрожують саме фундаментальним моделям сучасної національної ідентичності, заснованої на ідеології індивідуума, на якій сучасне демократичне суспільство і ґрунтується. Саме тому на думку відомого дослідника Е. Геллнера авторитарний (неліберальний) націоналізм є суперником громадянського суспільства.

Погляньмо на виборчі кампанії в Україні. Саме те, що в них змагаються не програми кандидатів, а різні міфологічні картини світу, домінують мовні та етнічні фактори, унеможливорює формування західного варіанту громадянського суспільства.

Підстави для етнічного розуміння нації містяться і в Конституції України 1996 року. З одного боку українська нація та Український народ набули фактично тотожного значення, оскільки саме їх спільна реалізація права на самовизначення призвела до утворення держави Україна (абз. 3 Преамбули Конституції). Однак у ст. 11 українська нація вже розглядається як суто етнічна спільнота, а не як політичний суб'єкт державотворчих процесів: «Держава сприяє консолідації та розвитку української нації». В існуючих конституційних умовах взяття за основу саме етнічних характеристик української

Секція 4

нації, яка проголошується, як титульна, може призводити до виникнення протистояння всередині суспільства (Ю. Барабаш).

Виходом могла би бути ідея конституційного патріотизму, яку пропонує Ю. Габермас, спробувавши взагалі заперечити ефективність та легітимність націй і національності для громадянського суспільства. Конституційний патріотизм вимагає політичної лояльності від громадян по відношенню до конституційних рамок, проте не має на увазі те, що культурні відмінності будуть переплавлені в одному котлі. «Конституційний патріотизм» на відміну від «умовної форми національної сутності, не відповідає конкретній цілісності, а навпаки — абстрактним процесам та принципам». На думку Габермаса досвід багатокультурних суспільств, наприклад, Швейцарії та США, свідчить нині про те, що політична культура, у якій можуть закорінитися конституційні закони, не конче мусить спиратися на спільне для всіх громадян етнічне, мовне та культурне походження. Ліберальна політична культура встановлює тільки спільну назву конституційного патріотизму, який розвиває свідомість багатоманітності і, водночас, поєднаності, на ґрунті співіснування різних способів життя багатокультурного суспільства.

Науковий керівник: д.ю.н., доцент, завідувач кафедри
конституційного права України Ю.Г. Барабаш
